

Pálfi Ágnes

VÖRÖSMARTY ÚJRAOLVASÓ

A kész mű nem szentírás. Dermedt kristály-állapot inkább: holt betű, mely élet-elixírré vár. Ránk vár – személy szerint. Különbö minden klasszikusunk csak nyögvenyelős kötelező irodalom marad, mely érthető ellenállást vált ki az ép lelkű, túlterhelt diákból, hiába mesterkedik a mégoly ambiciózus pedagógus. Hacsak nem történik valami. Hacsak nem pillanthat a verssorok és a kulisszák mögé. Ha nem tapasztalhatja meg valamiképpen, hogy Vörösmarty világa az ő számára is felfedezhető és belátható, tovább alakítható világ.

De nincs ez másként a tudóssal és a művésszel sem. A nagy mű „titok és idegenség” számára is: páni félelmet keltő „lidérces, messzi fény”, mely egyszerre vonzza és taszítja, s könnyen eltántoríthatja őt az újraolvasás vagy pláne a színrevitel kockázatos kalandjától. Hacsak nem történik valami, ami átsegíti ezen a kezdeti pánikon. Amitől egyszerre otthonosan kezd érezni magát: társalkotóként, akit nem a kész, hanem az éppen *születő* művével szólított meg a Mester.

Ezért vagyok hálás a sorsnak, hogy amikor Szász Zsolt, a Beregszászban készülő új Csongor és Tünde előadás rendezője irodalmi munkatársnak kért fel, ráleltem a dráma szövegének első, a kutatók szerint 1827-ből származó verziójára. S hogy az MTA Könyvtárában, igaz, csupán néhány percre, belepillanthattam magába az eredeti kéziratba is. Az első oldalon mindjárt a szüzsé felskiccelt vázlatát olvasható (amit „vendégszövegeként” be is építettünk aztán az előadás előjátékába). De van ezeken a sárgás, merített papírlapokon más is: kaligrafikus betűjelek, szöbökrok, titokzatos rajzo-

latok és ábrák, köztük a hármas út vázlata is. Hol elnagyolva, hol precízen kivitelezve, tisztán kivethetően vagy elmaszatolva, átlósan, néha meg fejfelé tűnnek föl e különös jeltárgyak, mintha csak ki akarnának mozdulni a síkból. Térszerű elevenesség, a képlátó költő belső színpada ez, mely mintha egyszerre volna kert és vadon, civilizált természet és rendezetlen káosz. Szinte tapintható e lapokon Vörösmarty költői alkatának eredendő drámai karaktere: a fékezhetetlen őserő és a romboló ösztönt uralni képes művészi tudatosság feszültsége, a tökély lázálmja és a formaképzés fegyelme. De némelyik nagy műgonddal „kivetovált” oldal szemlélhető akár útelágazásként, amolyan erőgyűjtő meditációként az ihlet megtorpanásakor – míg csak föl nem fakad a forrás, meg nem szólal újra a hang: a költő gyöngyöző, sesterső versbeszéde.

E kézirat nem hogy kétséget afelel, hogy Vörösmarty ezt a művét első pillanattól színpadra szánta. S ami Csongort, a férfi főhőst illeti, meglepőde tapasztalhatjuk, hogy alakja ebben az első verzióban drámailag jóval árnyaltabb, mint a végleges szövegben. Összetett, jobban mondva még kiforratlan, alakulófélben lévő személyiség, amolyan túlkoros kamasz. A felskiccelt szüzsé szerint egy ördöggel cimboráló garabonciás diákot tisztelhetünk benne, és egyúttal saját történetének narrátorát is. Az a szerep-alternatíva tehát, mely az előadás előjátékában villan föl, nem saját találmány, hanem Vörösmarty eredeti elképzelése volt. Mint ahogy – nálunk Tünde szájából – ugyancsak elhangzik az előadás elején Ilmának az a három visszamentett sora is, mely Csongort amolyan törekeny porcelán-

huszárként, biedermeier lányálmokként festi elénk: pödrott kis bajusszal, pengő sarkantyúval, karddal és buzogánnyal.

A kéziratból az is kiderül, hogy a történetet záró strófa („Éjfél van, az éj rideg és szomorú...”) az első felvonásnak azon a pontján pattant ki Vörösmarty fejéből, amikor az elrejtező Csongor abba a bizonyos „halálközeli” álomba révül. A dráma kompozíciója, a misztériumjáték álom-dramaturgiája már ekkor készen volt, lekerekedett tehát. Ám ami a felvonások tagolását és a jelenetek sorrendjét illeti, az első verzió több helyen is eltér a végleges változattól. Így feljogosítva éreztük magunkat, hogy egy-egy szövegrész esetében mi is éljünk a sorrendcserével, vagy akár egy egész jelenet (Mirigy és Ledér első közös jelenetének) áthelyezésével is.

A közjáték beavató színházi jelenetsorát részben szintén ez az 1827-es verzió inspirálta. A szereplők korábbi névváltozatai (Csongor mint Kármány, Ilma mint Galiba vagy Perzsi) ugyancsak beindították a beregszászi színészek fantáziáját. S Berreg szájából úgyszintén itt hangzik el az a régi-új szövegrész a mindenható varázseszközök visszaperlése kapcsán, amely bizonyára az előadás nézőinek is feltűnik majd:

„Mert ez olyan cifra ország,
Hogy mit egyszer ellopának,
Visszalopni nem szabad.”

Ennek a három sornak épp olyan éles politikai felhangja van ma is, mint 180 éve volt. Pontosabban lehetett volna, ha a költő nem „cenzúrázza ki” a végleges szövegből, s ha a mű első bemutatójára a nagyérdemű közönségnek nem kellett volna négy évtizedet várnia. Ennek az időcsúszásnak a következményei bizony máig hatóak: alighanem ez lehet az egyik oka annak, hogy a *Csongor és Tünde* egyedül álló remekmű maradt drámairodalunkban, „folytatás és követők nélkül” (Lukács György, 1911).

„Pokolszülött? Ég küldte le?” – kérdezi magától az Anyegin könyvtárszobájában bóklászó Tatjana, hogy megfejtse a rejtélyt, ki is az ő szerelmének tárgya voltaképpen. És elmerészkedik egészen a végletekig: „Talán csak egy paródia?” – Verses regényét Puskin 1830-ban, ugyanabban az évben fejezi be, mint Vörösmarty a *Csongor és Tündét*. Amely, ha nem „dramatizált tündérmeseként”, hanem „regényes színműként” olvassuk (Loósz István, 1892), a *Varázsfuvola* és a *Faust* mellett méltán állítható párhuzamba az orosz kortárs remekművével is. Hiszen ez a drámai cselekmény úgyszintén nem csupán a férfi, hanem a női főhős párhuzamos beavatás története is. Az 1827-es változatban ez a „tükördramaturgia” a címszereplők kevésbé egyénített, hasonló szöfordulatai révén jóval nagyobb nyomatékot kap, mint a végleges műben – át is emeltünk e szövegrészekből néhányat Tünde monológjaiba. Azt hangsúlyozandó, hogy vándorútja során ő is ugyanúgy szembetalálja magát démonaival, a hontalanság, a magány, a szerelemfáltás fájdalomával s az életről való lemondás kísértésével, ahogyan a férfi. Álmodozó kamaszlányból ugyanúgy felnőtte kell érnie, hogy a darab végén – a rá osztott tündér-szereppel igazából csak most azonosulva! – égi többletét, a varázslás tudományát a föld közegében szóval és tettel is működtetni tudja. Hogy elhiggye, s így elhíhessük neki mi is: Csongor nemhiába bízta reá a sorsát.

A Debreceni Csokonai Színház és a Kárpátaljai Magyar Drámai Színház közös produkciójának premierje március 24-én volt Debrecenben. (Csongor: *Ferenczi Attila*; Tünde: *Tarpai Viktória*; Balga: *Szabó Imre*, Ilma: *Orosz Melinda*; Mirigy: *Vass Magdolna*; Ledér: *Gál Natália*; Kurrah, Kereskedő: *Sótér István*; Berreh, Tudós: *Kacsur András*; Duzzog, Fejedelem: *Krémer Sándor*; Párkák, Nemtők: *Kacsur Andrea*, *Orosz Ibolya*, *Béres Ildikó*. – Tervező-rendező: *Szász Zsolt*, Blattner-díjas; Színháztörténeti szakértő: *Tömöry Márta*, DLA; Korrepetitor, zeneszerző: *Fehérváry Lilla*).